

Górczyk, Wojciech Jerzy

Herb Ciechanowa

Notatki Płockie 58/2 (235), 3-7

2013

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych oraz w kolekcji mazowieckich czasopism regionalnych mazowsze.hist.pl.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

HERB CIECHANOWA

Abstrakt

Każde średniowieczne miasto szczyliło się swoim herbem, wiele z tych miast próbowało i nadal stara się wyjaśnić powstanie swojego herbu za pomocą legend. Ciechanów, leżący na północnym Mazowszu, za swój herb obrał postać świętego Piotra. Jednak ustalenie genezy herbu Ciechanowa sprawia pewne trudności. Brak jest zarówno dokumentów jak i pieczęci Ciechanowa z okresu wczesnego średniowiecza.

Słowa kluczowe: Ciechanów, heraldyka, herb, pieczęć, św. Piotr.

1. Źródła

Źródłem do poznania herbów miasta są pieczęcie (łac. sigillum). Niestety w przypadku Ciechanowa mamy stosunkowo niewielki zasób zachowanych pieczęci. Dzieje miasta, w które wpisane są zniszczenia spowodowane pożarami, jak i wojenne, takie jak podczas Potopu Szwedzkiego, I i II wojny światowej, znacząco przyczyniły się do uszczuplenia materiału badawczego.

Problemem tutaj są nie tylko wojny, ale i sposób postępowania z pieczęciami, jeszcze na początku ubiegłego wieku. Archiwum Skarbowe w Warszawie posiadało wiele pieczęci miejskich, ale jeden z urzędników w roku 1900 odrywał pieczęcie od dokumentów i sprzedawał je w prywatne ręce. W ten sposób powstały kolekcje pieczęci K. Kierskiego, P. Piłsudskiego i W. Wityga. Dwie pierwsze zostały zniszczone podczas II wojny światowej, Wityg zaś swoją przekazał do Muzeum Czapskich w Krakowie i jest to jedyna kolekcja, która przetrwała do dzisiaj. W kolekcji Wiktora Wityga znajduje się pieczęć wójtowska Ciechanowa z 1678 r.¹ Duży wkład w rozwój badań nad polską sfragistyką municypalną miał Marian Gumowski. Dzięki temu historykowi znamy pieczęcie, które bezpowrotnie zostały utracone podczas ostatniej wojny. Zasady edycji pieczęci zostały na nowo sformułowane przez Henryka Serokę².

2. Pieczęć Ciechanowa

Potrzeba posiadania pieczęci rodzi się, gdy miasto posiada organy, które stanowią prawo, wówczas ta pieczęć staje się środkiem uwierzytelniającym dokument.

Jak pisze Marian Gumowski: *Herb miasta czy przedmieścia albo jurydyki był zawsze oznaką samorządu i oznaką reprezentacyjną miasta. Służył do oznaczania własności miejskiej jako znak nie tylko reprezentacyjny, ale i własnościowy, a więc przeznaczony do celów praktycznych, jak oznaczanie budynków i sprzętów (np. wozów), ale w pierwszym rzędzie figurował na pieczęciach*³.

Skoro Ciechanów stał się miastem lokowym, posiadał kompetencje stanowienia i wy-

konywania prawa, to potrzebował pieczęci do uwierzytelniania aktów prawnych⁴.

Najstarsza pieczęć Ciechanowa pochodzi z dokumentów z roku 1482, ma ona średnicę 55 mm⁵. Kolejna, mniejsza pieczęć (o średnicy 40 mm) znajdowała się na dokumentach z 1508, 1513, 1515 i 1517 r.⁶ Niestety, na żadnym z odcisków pieczęci aż do roku 1533 nie da się odczytać ani godła ani legendy.

Pierwszy wyraźny odcisk pieczęci miasta Ciechanowa pochodzi z roku 1533, powtarza się na dokumentach z 1536 i 1553 r.⁷ Ma średnicę 24 mm, widać już wyraźnie godło, w polu pieczęci jest postać św. Piotra ukazana prawie do kolan, trzymająca klucz zębem do góry w lewej ręce, w przypadku tej pieczęci brak jest legendy – stąd nie sposób ustalić czy jest to pieczęć miejska, wójtowska, czy może radziecka?

Takie przedstawienie św. Piotra, z kluczem na lewym ramieniu, nie jest niczym niezwykłym. Na pieczęci miejskiej Poznania z XIV w (na dokumencie z 1344 r.) również widzimy św. Piotra z kluczem opartym na lewym ramieniu⁸: podobnie jest w przypadku pieczęci Bieczę⁹.

Z roku 1678 pochodzi pieczęć wójtowska¹⁰. Na tej pieczęci, wyciśniętej na dokumencie z 1678 r., o średnicy 25 mm św. Piotr trzyma klucz w prawej ręce, zębem do góry – wokół napis: SIGILLUM. VICE ADVOKATIS OPPIDI*CHIECHA... (dalsza część nieczytelna), po bokach godła data: 16-78¹¹.

W 1726 r.¹² miasto sprawiło sobie kolejną pieczęć. Jest to pieczęć znaleziona przy dokumencie z 1777 r., ma średnicę 35 mm, w godle św. Piotr trzyma klucz w wyciągniętej ręce, po bokach data: 17-26, w legendzie widnieje napis: SIGILLVM CIVITATIS *S(ACRAE) *(EGIAE) *(AIESTATIS) * CIECHANOVIENTIS¹³.

Tytułatura: CIVITATIS S:(ACRAE) R:(EGIAE) M:(AIESTATIS) – MIASTO ŚWIĘTEGO KRÓLEWSKIEGO MAJESTAU, nie jest niczym niezwykłym, jest używany od XVII w. przez wiele miast, można tutaj wspomnieć o Kleparzu (koło Krakowa)¹⁴,

czy o Lublinie¹⁵. Oczywiście taki zwrot służy podkreśleniu rangi miasta.

Wyraźnie widać, że aspiracje mieszczańskiechanowskich znacznie wzrosły, o ile w XVII w. na pieczęci widnieje skromne określenie OPPLID, to już w 1726 r. znajdujemy: CIVITATIS *S(ACRAE) *R(EGIAE) *M(AIESTATIS) *. Taka tytulatura była związana z potwierdzeniem przez Augusta II przywilejów dla Ciechanowa właśnie w 1726 r. Można nawet przypuszczać, że to z tej okazji Ciechanów sprawił sobie nową pieczęć i dlatego też, na pieczęci widnieje data 1726 i tytułatura CIVITATIS S:(ACRAE) R:(EGIAE) M:(AIESTATIS) – MIASTO ŚWIĘTEGO KRÓLEWSKIEGO MAJESTAU.

W XIX w. Ciechanów wzorem innych miast używał pieczęci z godłem Księstwa Warszawskiego i Królestwa Kongresowego¹⁶. Taki stan rzeczy wynikał z sytuacji prawnej. W Księstwie Warszawskim 29 kwietnia 1811 r. ukazał się dekret rządowy, nakazujący miastom sporządzenie nowych tłoków pieczętnych, gdzie herb miasta miał być zastąpiony godłem państwowym, analogiczne prawo obowiązywało w Królestwie Polskim (11 października 1822 r., potwierdzone w 1822 r.)¹⁷. Doprowadziło to do takiej sytuacji, że w Ciechanowie całkowicie zapomniano o herbie miejskim, a w roku 1847, gdy władze Królestwa podjęły próbę przywrócenia herbów miejskich, w Ciechanowie musiano zaprojektować nowy herb: Zamek o dwóch basztach z bramą pośrodku¹⁸. Herb ten nigdy nie wszedł w życie, ponieważ władze w Petersburgu nie zatwierdziły planów władz Królestwa Polskiego¹⁹. Od 17 lutego 1868 r. na wszystkich pieczęciach²⁰, wszystkich urzędów samorządowych godłem miał być rosyjski orzeł²¹.

Można zauważyć, że od lokacji w 1400 r. do wystawienia dokumentu z pieczęcią miasta mija osiemdziesiąt dwa lata. Mogłoby to oznaczać, że pomiędzy lokacją na prawie chełmińskim w 1400 r. a wykształceniem się organów władzy miejskiej Ciechanowa minęło ok. 80 lat²², lub, że organy władzy się wykształciły, ale mamy do czynienia w Ciechanowie ze zjawiskiem *Carentaia sigilli*. Wydaje się, że w wypadku Ciechanowa należy uznać, że mamy do czynienia z *Carentaia sigilli*, a nie z brakiem wykształconych organów władzy miejskiej.

Carentaia sigilli (nieposiadanie pieczęci) ma miejsce nie tylko w Ciechanowie. W przypadku, kiedy zachodzi zjawisko *Carentaia sigilli*, należało w formule koroboracyjnej stwierdzić brak pieczęci i dodać wyjaśnienie, dlaczego takowej brak. Można też było pieczętować dokument pieczęcią osoby trzeciej – chętnie w takich wypadkach korzystano z pieczęci książęcej²³.

Z całą pewnością to nie brak w pełni wykształconych organów prawnych w Ciechanowie był przyczyną wystawienia dokumentu z 1420 r., w

którym książę Janusz potwierdzał układ pomiędzy proboszczem Ciechanowa a urzędem miejskim²⁴. Z dokumentu wynika, że urząd miejski w Ciechanowie już funkcjonował, albowiem znajduje się tam zapis: „*Parochialis Ciechanovien. Ex una, Magister Civum, Consules, Scabinique Ciechanovieneses*” – czyli: „*Pomiędzy burmistrzem Ciechanowa, rajcami i ławnikami (sądu wójtowskiego – przyp. W.G.)*”²⁵. Wtedy miasto Ciechanów posiadało organy, które miały kompetencje ustawodawcze, administracyjne i sądowe. Jest to pierwszy dokument, z którego wynika, że w Ciechanowie funkcjonowała rada miejska. To wydaje się potwierdzać, że powodem, dla którego zwrócono się do księcia o potwierdzenie umowy była *Carentaia sigilli*. Być też może, że proboszcz chciał, aby dokument był uwierzytelniony pieczęcią, której żaden z organów władzy miejskiej w Ciechanowie jeszcze nie posiadał.

Kolejnym dokumentem, który dowodzi, że w Ciechanowie wykształciły się w pełni organy władzy miejskiej, jest dokument z roku 1442, w którym książę Bolesław nadaje urzędowi miejskiemu w Ciechanowie prawo do wyboru trzech osób, spośród których książę lub jego starosta wybierze burmistrza Ciechanowa²⁶.

W Ciechanowie z całą pewnością funkcjonuje cech szewski, i to zapewne bardzo dobrze, skoro mieszczenie mławscy proszą księcia Janusza II o wydanie przywileju dla cechu szewskiego w Mławie opartego na statutach cechu ciechanowskiego. Taki przywilej mieszczenie mławscy otrzymali 23 VI 1491 r.²⁷

Cech ciechanowskich szewców był jednym z bogatszych w księstwie czersko-warszawskim skoro ryczałt zamiast opłat świętomarskiego (tj. opłaty wnoszonej rocznie do skarbu książęcego na dzień św. Marcina – 11 XI) dla cechu ciechanowskiego wynosił aż 4 kopy groszy rocznie, podczas gdy, dla porównania, szewcy z Mławy zostali zobowiązani do ryczałtu wynoszącego 2 kopy gr rocznie. Identyczny czynsz płacili m.in. szewcy w Grójcu, Płońsku i Przasnyszu. Natomiast w Zakrocymiu i Warszawie po 3 kopy²⁸.

W pierwszej połowie XVI w. Ciechanów miał kontakty handlowe z Grodnem na Litwie²⁹.

Można przyjąć, że Ciechanów sprawił sobie pieczęć po roku 1420, a przed rokiem 1442³⁰, zaś fakt, że pieczęć się nie zachowała do naszych czasów można wytłumaczyć najzadami i pożarem miasta z 1476 r., podczas którego spłonął nie tylko drewniany kościół p.w. NMP, ale także kancelaria grodzka³¹. Biorąc pod uwagę czas, jaki upłynął od lokacji miasta w 1400 r.³², jak i wcześniej przytoczone argumenty, musiałyby dziwić, że pierwsza pieczęć pojawia się dopiero, w 1482 r.³³ Niestety nawet ta pieczęć i tak niewiele pomaga w badaniach nad genezą herbu miejskiego, bo pierwszym godłem, które da się od-

czytać jest to z pieczęci z 1533 r.³⁴ Nie ma innych, starszych, źródeł do badań nad herbem Ciechanowa jak owa pieczęć³⁵.

Nie ma dokumentu z nadaniem herbu miastu, co dla Polski jest normą, do naszych czasów nadania herbowe dla miast średniowiecznych albo się nie zachowały, albo takowych w ogóle nie było. Grupa miast, która nie ma przywileju herbowego stanowi najliczniejszą grupę, dokumenty z nadaniami herbowymi pochodzą dopiero z połowy XV w.³⁶ Nie ma też żadnych wyobrażeń herbu Ciechanowa z XV w. na budynkach, nie ma mowy o herbie w innych dokumentach. Księgi miejskie i wszystkie ważniejsze dokumenty spłonęły w pożarze w 1476 r., dzieła zniszczenia dopełnił „Potop Szwedzki” i II wojna światowa. Do dnia dzisiejszego przetrwała tylko niewielka część dokumentów dotyczących Ciechanowa. Część z nich znajduje się w AGAD – są to Księgi ziemskie i grodzkie ciechanowskie; *Terrestria et castrisia Ciechanoviensia*³⁷ i część akt miejskich dotycząca Ciechanowa w Archiwum Państwowym w Mławie.

Zapewne trudno będzie wyjaśnić modyfikację godła w 1678 r., na pieczęci wójtowskiej a później na XVIII wiecznej pieczęci miejskiej. Można przyjąć, iż zabieg ten miał charakter czysto stylistyczny, jednak nie można całkowicie wykluczyć innych przyczyn, których na razie nie znamy.

3. Geneza herbu

O wyborze herbu zazwyczaj decydował wójt lub rada miejska, rzadko właściciel, zaś jego użytek przede wszystkim jako znaku napieczętnego, był wyrazem autonomii samorządu miejskiego³⁸. Jednak na pieczęci wójtowskiej zwykle znajdował się herb zupełnie inny niż miejski³⁹. Nie wiadomo, do kogo należały ciechanowskie pieczęcie z 1482 r. i z 1533 r., a pieczęć z 1679 r. jest pieczęcią wójtowską. Jednak w tym wypadku wójt użył z całą pewnością herbu miasta, bowiem św. Piotr jako herb znajduje się na pieczęci z 1726 r., która jest bez wątpienia pieczęcią miejską.

Podstawową funkcją wszelkiego typu godła w herbach miejskich było przekazywanie informacji o samym mieście, jego historii i mieszkańcach, bowiem jedną z najważniejszych zasad było traktowanie herbu miejskiego jako sposobu komunikowania, kodu przekazującego możliwie najwięcej informacji o właścicieli. W herbach miejskich umieszczano motywy zaczerpnięte z rycerskich i szlacheckich herbów osobistych, a mówiące o właścicielu miasta, postaci świętych patronów lub ich atrybuty, albo herby terytorialne pozwalające określić geograficzne i administracyjne położenie miasta. Często godło herbowe było swoistym rebusem graficznym, zakładaniem nazwy miasta⁴⁰.

Mieszkańcie ciechanowscy nie przyjęli do swojego herbu ani elementów herbu władcy – Pia-

stów mazowieckich, nie sięgali też do motywów architektonicznych, za swój herb obrali patrona miasta – św. Piotra. Wyjaśnienie M. Gumowskiego, że herb Ciechanowa nawiązuje do patrona ciechanowskiego kościoła farnego, należy uznać za błędne⁴¹. Kościół farny od XIII w. do dnia dzisiejszego funkcjonuje pod wezwaniem NMP. Z kolei kościół w nowo lokowanym mieście nosił wezwanie św. Małgorzaty, jest on wzmiankowany już w 1427 r.

W okolicy średniowiecznego Ciechanowa było kilka kościołów, w tym także kościół św. Piotra. Jednak ten nie jest najstarszym kościołem ciechanowskim. Jest on wzmiankowany po raz pierwszy w wizytacjach diecezji płockiej z 1598 r.⁴² Możliwe, że kościół ten został wzniesiony w II poł. XV w.⁴³ po pożarze kościoła parafialnego i przejął jego funkcję, do czasu wzniesienia murowanej pseudobazyliki⁴⁴. Kościół św. Piotra, zapewne, nie miał większej rangi, skoro już w końcu XVI wieku był kaplicą, zaś w połowie XVIII w. był ruiną, rozebraną ok. 1800 r.⁴⁵ Co więcej, po lokacji miasta z 1400 r. wszystkie kościoły ciechanowskie znalazły się ok. 900 metrów na południe od miasta⁴⁶.

Wspomniany drewniany kościół parafialny pod wezwaniem NMP wzniesiono na tzw. wzgórzcu farnym – ufundował go w XIII w. książę, kościół ten spłonął w II poł. XV w., a na jego miejscu zbudowano na przełomie XV i XVI w. kościół murowany. Konsekwował go w 1551 r. biskup Andrzej Noskowski⁴⁷, był to główny kościół Ciechanowa.

W Ciechanowie był też kościół, który od poł. XIV w. należał do Augustianów sprowadzonych tutaj przez Siemowita III i jego żonę Eufemię – od XVI w. jest to kościół murowany⁴⁸.

Według miejscowej tradycji najstarszym kościołem ciechanowskim był kościół (rotunda?) św. Wojciecha (?) – prawdopodobnie w latach dwudziestych XX w. natrafiono na ruiny jakiegś budowli, w miejscu dzisiejszej zakrystii kościoła NMP⁴². Jednak do czasu przeprowadzenia badań archeologicznych istnienie w tym miejscu kościoła (rotundy?) jest tylko domniemaniem, do którego należy podchodzić z dużą ostrożnością⁵⁰.

Wydaje się, że gdyby mieszczenie ciechanowscy mieliby do swego herbu przyjąć patrona jednego z kościołów ciechanowskich, to na pieczęciach ciechanowskich powinna znajdować się patronka kościoła z nowo lokowanego miasta – św. Małgorzata, bądź NMP, patronka kościoła farnego.

Dlaczego więc mieszczenie za swój herb miałyby przyjąć patrona kościoła z osady targowej?

A może źródła herbu należy upatrywać w innym miejscu?

Sięgniemy, więc do przywileju lokacyjnego z 1400 r. W dokumencie tym widnieje: „*Actum et datum in Wschehrad Feria Tertia proxima post festum Petri ad vincula apostoli glorii(...)*”⁵¹.

Czyli dokument lokacyjny został wystawiony po święcie Piotra apostoła.

Zapewne to właśnie tutaj należy upatrywać genetyzacji obioru św. Piotra za patrona miasta. Św. Piotr jako patron święta, w którym Ciechanów otrzymuje prawa miejskie, staje się patronem nowo lokowanego miasta. Tego patrona mieszczenie następnie obierają jako swoje godło.

Taki tok rozumowania wydaje się bardziej uprawniony, od szukania źródeł herbu w patrymonium kościoła z osady targowej położonej o ok. kilometr od nowo lokowanego miasta, w którym znajduje się kościół św. Małgorzaty.

Przypisy

- 1 M. Gumowski, *Herby miast polskich*, Warszawa 1960, s. 62–63.
- 2 H. Seroka, *W sprawie edycji pieczęci miast dawnej Polski* [w:] *Pieczęcie w dawnej Rzeczypospolitej. Stan i perspektywy badań*, pod red. Z. Piecha, J. Pakulskiego i J. Wroniszewskiej. Warszawa 2006, s. 285–299.
- 3 M. Gumowski, *Herby miast polskich...*, s. 9.
- 4 Por. T. Panfil, *Herb Lublina – Geneza, symbolika, funkcje*, Lublin 1999, s. 8.
- 5 M. Gumowski, *Herby miast województwa warszawskiego*, [w:] *Miesięcznik Heraldyczny. Organ Polskiego Towarzystwa Heraldycznego* wydawany przez Oddział Warszawski, R. 16, nr 1, 1937, s. 6–7. Dokument ten znajdował się w Archiwum Państwowym w Gdańsku – Ibidem. Stanisław Pazyra umieszcza rysunek herbu Ciechanowa, rzekomo, z pieczęci z końca XV w. (ale nie umieszcza rysunku samej pieczęci) – por. S. Pazyra, *Dzieje Ciechanowa i ziemi ciechanowskiej*, Ciechanów 1976, s. 241. Autor też nie podaje gdzie znalazł ową pieczęć, ani gdzie ona się obecnie znajduje. Nie ma też wzmianki o legendzie na pieczęci. Żaden inny autor nie wspomina o takiej pieczęci, stąd należy wnosić, że S. Pazyra pomylił się i przedstawił rysunek z pieczęci z 1678 r. Tym bardziej, że na rysunku zamieszczonym przez Pazyrę św. Piotr trzyma klucz na prawym ramieniu, podczas gdy na pieczęci z 1533 klucz jest trzymany na lewym ramieniu świętego. Herb w formie zamieszczonej przez Pazyrę pojawia się dopiero na pieczęci wojewódzkiej z 1678 r.
- 6 M. Gumowski, *Herby miast województwa warszawskiego*, s. 6. Dokumenty te znajdowały się w Archiwum gdańskim.
- 7 Ibidem, s. 6–7. Dokumenty te znajdowały się w Archiwum Skarbowym w Warszawie. Znaczna część zasobu tego archiwum spłonęła podczas Powstania Warszawskiego we wrześniu 1944 r.
- 8 M. Gumowski, *Herby miast polskich*, s. 16 (rys. 15).
- 9 Ibidem, s. 130.
- 10 M. Gumowski rozróżnia kilka rodzajów pieczęci miejskich: pieczęcie miejskie we właściwym tego słowa znaczeniu (sigillum livium, civitatis, burgeensium); pieczęcie radzieckie (consulium); ławnicze (slabinorum, iudicum, bonnium) i wójtowskie (advocati) – or. M. Gumowski, *Herby miast polskich*, s. 28–39.
- 11 W. Witty, *Pieczęcie miast dawnej Polski, Kraków–Warszawa 1903*, s. 42, o tej pieczęci wspomina też Antoni Chomicki, *Herby miast i ziem polskich*, Warszawa 1939, s. 27. M. Gumowski (*Herby miast województwa...*, s. 6) podaje, że w legendzie jest napis: SIGILLUM VICE ADVOKATIS OPIDII CZIECHAN, a więc jest różnica w ostatniej literze w stosunku do tego, co podaje W. Witty (*op. cit.*, s. 42). Analizując reprodukcję zamieszczonej przez W. Witty należy przyznać rację W. Wittygowi, ostatni wyraz da się odczytać tylko jako: CZIECHA – dalsza część nieczytelna. Pieczęć znajdowała się w Muzeum Czapskich w Krakowie (ofiarowana przez samego W. Wittyga).
- 12 M. Gumowski pisze, że jest to pieczęć z 1716 r., jednak najprawd-

- podobnie jest to literówka, ponieważ sam podaje, że na pieczęci znajduje się data 1726: „Z wieku XVIII znaleźliśmy jedną pieczęć wykonaną w 1716 r. znowu w herbie nieco odmienną, gdyż wyobraża św. Piotra z kluczem w wyciągniętej ręce. Przy nim data 1726. Znaleźliśmy ją przy dokumencie z 1777 r.” – M. Gumowski, *Herby miast województwa warszawskiego*, s. 7. Data na pieczęci, po bokach godła oznacza datę wykonania pieczęci, dlatego należy przyjąć, że M. Gumowski popisał literówkę.
- 13 M. Gumowski, *Herby miast województwa warszawskiego*, s. 7. Pieczęć ta znajdowała się w Archiwum Głównym w Warszawie.
- 14 *Herbowe pieczęcie miasta Krakowa*, oprac. B. Kasprzak, konsultacja naukowa J. Malec, Kraków 2007, s. 17.
- 15 T. Panfil, *op. cit.*, s. 40.
- 16 M. Gumowski, *Herby miast województwa warszawskiego*, s. 7.
- 17 T. Panfil, *op. cit.*, s. 41–42.
- 18 M. Gumowski, *Herby miast województwa warszawskiego*, s. 7. Tablica z tym herbem znajdowała się w Albumie Heraldycznym w Archiwum Akt Dawnych w Warszawie.
- 19 Ibidem.
- 20 Również na wieży ratusza ciechanowskiego, wzniesionego w stylu neogotyckim w 1844 r., widniał Orzeł rosyjski (bez tarczy), w okresie II RP, widniał tam polski Orzeł na okrągłej tarczy, taki sam Orzeł na okrągłej tarczy znajdował się na budynku starostwa (obecnie ul. 11-go Pułku Ułanów Legionowych nr 47), zaś w okresie PRL, miejsce to pozostawało puste. Obecnie znajduje się tam herb miasta – kamienny kartusz ze św. Piotrem.
- 21 T. Panfil, *op. cit.*, s. 42.
- 22 Takie zjawisko nie jest niczym niezwykłym. Tomasz Panfil pisze: „Lokowanie miasta na prawie niemieckim nie oznaczało natchmiastowego wykształcenia się wszystkich instytucji miejskiej władzy samorządowej” – T. Panfil, *op. cit.*, s. 10. Np. pomiędzy lokacją Lublina a wykształceniem się rady miejskiej upływa prawie 100 lat – por. Ibidem, s. 9–10. Jednak w przypadku Lublina pieczęć pojawia się już w 1401 r, podczas gdy w Ciechanowie dopiero w latach 80. XV w.
- 23 J. Szymański, *Nauki pomocnicze historii od schyłku IV do końca XVIII w.*, Warszawa 1972, s. 189.
- 24 *Kodeks dyplomatyczny księstwa mazowieckiego*, Warszawa 1863, s. 342.
- 25 Sądy miejskie były dwójakie: do spraw mniejszych, radzieckie, czyli sprawowane przez radę złożoną z rajców, i do spraw kryminalnych oraz większych cywilnych, sądy Wójtowskie Ławnicze, w których zasiadali ławnicy (scabini), nieurzędujące stale, ale zwolywane, czyli zagajane i stąd zwane sądem gajonym. Przy sądach tych były akta Radzieckie i ławniczo-Wójtowskie, zwane Magdeburgiami, czyli jurysdykcja, do której mogli każdy wpisać akt dobowolny. Od tych sądów apelowano za Piastów do Magdeburga i Halli, ale zwyczaj

- ten, uwłaczający władzy panującego i narażający mieszkańców na znaczne koszty, zniósł Kazimierz Wielki przez ustanowienie w roku 1365 krajowych sądów wyższych dla miast. Sądy te wyszły z użycia dopiero za Władysława IV, gdy upowszechniła się apelacja do sądu zadomowego asesorskiego. Z. Gloger, *Encyklopedia staropolska*. T. 1–4, Warszawa 1900–1903, hasło: sądy.
- ²⁶ *Kodeks dyplomatyczny księstwa mazowieckiego*, Warszawa 1863, s. 345
- ²⁷ Archiwum Główne Akt Dawnych, Metryka Koronna 6. k. 265v–266, dokument ten był publikowany w: *Lustracja województwa płockiego 1565–1789*, wyd. A. Sucheni-Grabowska, S.M. Szacherka, Warszawa 1965, s. 242, nr 58. zob. także komentarz – Janusz Grabowski – <http://dziedzictwo.polska.pl/katalog>. (dostęp 05.05.2010)
- ²⁸ Janusz Grafowski – <http://dziedzictwo.polska.pl/katalog> (dostęp 05.05.2010).
- ²⁹ Por. Jerzy Gordziejew (*Юрий ГАРДЗЕЕВ*) „W kwestii stratygrafii społecznej Grodna w pierwszej połowie XVI w., Białoruskie Zeszyty Historyczne, nr 16, Białostok 2001, s. 26–44 (a także: *PH5, t. XV Савані-Пітэры* 1903, s. 817)
- ³⁰ W roku 1420 miasto prosiło o potwierdzenie umowy przez kancelarię książęcą – jednak nie można wykluczyć z całą pewnością i takiej możliwości, że prośba ta była motywowana inną sytuacją, niż *Carentia sigilli* – zaś w roku 1442 funkcjonowały wszystkie organy władzy, a mieszczanie mają prawo do wyboru kandydata na burmistrza, to sugeruje, że musi istnieć pieczęć do uwierzytelniania tych dokumentów.
- ³¹ Por. R. Małowiecki, *Kalendarium urbanistycznych dziejów Ciechanowa*, [w:] *Zapiski Ciechanowskie* t. 10, Ciechanowski Towarzystwo Naukowe, Ciechanów 2000, s. 147.
- ³² Ciechanów przywileji lokacyjny otrzymał w 1400 r., a 1. II poł. XIV w. otrzymał prawo targu. Jednak duża część badaczy przyjmuje, że lokacja z roku 1400 jest lokacją powinną, a pierwotna lokacja miała miejsce w II poł. XIV w. Więcej na temat przywileju lokacyjnego i prawa targu w artykule: W. Górczyk, *Ciechanów – zarys dziejów, Kultura i Historia*, nr 19, UMCS 2011. Na przełomie lat 80. i 90. XX w. duże poparcie zyskała teoria o lokacji Ciechanowa w 1266 r. Jednak sztywno okazało się, że przywilej lokacyjny Ciechanowa z 1266 r., był tylko oszustwem, którego dopuścił się J. Gaczyński. *Literatura dotycząca tego zagadnienia*: H. Rutkowski, *Rocznik ciechanowski jako mistyfikacja*, „Kwartalnik Historyczny”, Nr 4/1991, s. 75–82. Idem, *O mistyfikacji ciechanowskiej raz jeszcze*, „Studia Źródłoznawcze. Commentationes”, t. 39, 2001, s. 139–145, Idem, *Mistyfikacje Jerzego Gaczyńskiego*, „Przegląd Historyczny” 2011, t. 52, zes. 2. s. 325–337. S. Suchodolski, *Uwaga, fałszerstwo! O rzekomych znaleziskach denarów z legendą GNEZDWN CIVITAS i innych monet z czasów Bolesława Chrobrego*, *Notae Numismatice*. Zapiski Numizmatyczne tom III/IV, s. 303–321. K. Pacuski, *Początki osad na obszarze dzisiejszego miasta Ciechanowa w świetle źródeł pisanych*, „Zapiski Ciechanowskie”, t. 8, Ciechanowski Towarzystwo Naukowe, Ciechanów 1992, s. 70; K. Pacuski, *Uwagi i sprzeczności do Nowego Kodeksu dyplomatycznego Mazowsza*, część III: dokumenty z lat 1356, „Studia Źródłoznawcze”, t. 40 (2002), s. 168. W 2007 r. w IH PAN odbyła się konferencja pt. *Na manowce i z powrotem. Naukowe mistyfikacje i ich demaskowanie*, gdzie Marek Słoń i Henryk Rutkowski przedstawili referat dotyczący mistyfikacji ciechanowskiej pt. *Niewiarygodne odkrycie na Mazowszu – średniowieczny (?) Rocznik Ciechanowski – Konferencja zorganizowana 17 listopada 2007 w Warszawie przez Klub Stypendyjny Zagranicznych FNP w Instytucie Historii PAN*. Konferencja miała charakter nieformalny. Prof. Elżbieta Kowalczyk, słusznie, określiła horrorem powoływanie się na rzekome odkrycia J. Gaczyńskiego, którego nazwała „ciechanowskim fałszerstwem” – E. Kowalczyk, (rec.) A. i R. Supkowiec, *Zamki i warownie ziemi mazowieckiej*, Warszawa 2002, „Rocznik Mazowiecki”, t. 15, 2003, s. 292–295.
- ³³ Pieczęć pojawia się na dokumencie z 1482 r., ale mogła ona funkcjonować kilka bądź nawet kilkanaście lat wcześniej.
- ³⁴ Można przypuszczać, że na pieczęci z XV w. również godłem była postać św. Piotra, jest to jednak tylko przypuszczenie i nie można wykluczyć, że godło było inne.
- ³⁵ M. Gumowski pisał o pieczęci z 1533 r., która była również odnieszona na dokumentach z 1536 r. i 1553 r. (znajdowały się one w Archiwum skarbowym), w „Herbach miast województwa warszawskiego” w 1937 r. (s. 6), ale już w „Herbach miast polskich” z 1960 (s. 152) nie na temat tej pieczęci nie wspomina. W tej drugiej pozycji, opis herbu Ciechanowa wyróżnia się na tle opisów herbów innych miast przy Ciechanowie Gumowski w ogóle nie wspomina o żadnej pieczęci, podczas gdy przy wszystkich innych miastach Gumowski podaje przynajmniej wiek, z którego pochodzi pieczęć z herbem danego miasta.
- ³⁶ M. Gumowski, *Herby miast polskich*, s. 20–25.
- ³⁷ Księgi ziemskie i grodzkie ciechanowskie; Terrestria et castrensia – Ciechanovienisia. AGAD Inwentarz zespołu PL, 1/26–27. Zachowane materiały archiwalne sięgają 1541 r.
- ³⁸ J. Szymański, *op. cit.*, s. 671–672.
- ³⁹ M. Gumowski, *Herby miast polskich*, s. 29.
- ⁴⁰ T. Parfil, *op. cit.*, s. 7–8; M. Gumowski, *Herby miast polskich*, s. 27–38.
- ⁴¹ M. Gumowski, *Herby miast polskich*, s. 152; Również praca A. Plewako i J. Wanaga nie wnosi nic nowego do tematu. A. Plewako, J. Wanaga, *Herbarz miast polskich*, Warszawa 1994.
- ⁴² W. Górczyk, *Ciechanów – Lokacja i geneza herbu*, „In Tempore”, UMK 2010, s. 13–14.
- ⁴³ W NKDmaz II opublikowano fałszyfikat, który miał wspominać o kościele św. Piotra, a który wydawcy błędnie zinterpretowali jako XV wieisy (miał pochodzić z 1427 r.) – NKDmaz. Cz. II, nr 98, s. 91–92. Późniejsze badania wykazały, że dokument ten, podobnie jak tzw. „Rocznik ciechanowski” to XX wiecinyzny fałszyfikat autorstwa J. Gaczyńskiego – K. Pacuski, *Uwagi i sprzeczności do Nowego Kodeksu dyplomatycznego Mazowsza*, część III: dokumenty z lat 1356, „Studia Źródłoznawcze”, t. 40 (2002), s. 168. oraz E. Kowalczyk, *Śliski drogowiec w puszczy na pograniczu Mazowiecko-Pruskim w średniowieczu*, „Kwartalnik Historyczny”, R. CVI (1999, I), s. 8, p. 36.
- ⁴⁴ Nie można wykluczyć, że kościół św. Piotra od samego początku pełnił funkcje sakralne tylko tymczasowo, na czas budowy mura-wanej pseudobazyliki.
- ⁴⁵ W. Górczyk, *Ciechanów – zarys dziejów do XV w.*, „Kultura i Historia”, nr 19, UMCS 2011.
- ⁴⁶ Tym samym w Ciechanowie zaistniała dość ciekawa sytuacja: ośrodek kultu znalazł się po za miastem.
- ⁴⁷ *Diecezja Płocka – Struktura personalno-administracyjna*, red. W. Lis, Płock 1978, s. 145.
- ⁴⁸ Z. Kratochwil, *Augustianie w Ciechanowie (1356–1684)*, „Studia Płockie”, t. 24, 1996.
- ⁴⁹ Brak dokładnych badań archeologicznych uniemożliwiła stwierdzenie, że z całą pewnością są to ruiny rotundy z XI w. ale fakt, że Ciechanów jest wymieniany w tzw. Falsyfikacie mogileńskim, może sugerować, że w II poł. XI w. Benedyktyni z Mogiła zbudowali tutaj kaplicę pod wezwaniem św. Wojciecha. Zapewne ta fundacja przyczyniła się do powstania legendy, jakoby w Ciechanowie nauczał św. Wojciech, a sama kaplica była zbudowana przez Benedykta-Bogusza, towarzysza św. Wojciecha.
- ⁵⁰ Tutaj należy wspomnieć, że Jerzy Gaczyński dopuścił się fałszerstwa, które miało dowodzić istnienia tejże rotundy oraz poświęcając jej budowę jeszcze w I poł. XI w. Mistyfikacja ta została wykryta i opisana przez Stanisława Suchodolskiego – S. Suchodolski, *Uwaga, fałszerstwo! O rzekomych znaleziskach denarów z legendą GNEZDWN CIVITAS i innych monet z czasów Bolesława Chrobrego*, *Notae Numismatice*. Zapiski Numizmatyczne tom III/IV, s. 303–321. Jest to kolejne fałszerstwo, którego dopuścił się J. Gaczyński, pierwsze, znane jako „mistyfikacja ciechanowska” zostało zdemaskowane przez Henryka Rutkowskiego – por. przypis 32.
- ⁵¹ *Kodeks dyplomatyczny księstwa mazowieckiego*, nr 8, s. 343.

COAT OF ARMS OF CIECHANÓW Summary

Ciechanów is one of the medieval towns of northern Mazovia. The town displays on its coat of arms the figure of St. Peter. However establishing the exact history of the town and genesis of the coat of arms of Ciechanów is not without some difficulties. There is furthermore a lack in addition of both documents and the seal of Ciechanów from the early Middle Ages.